Ole Berthelsen

EN FRELSER, EN PREST OG EN SATAN

USA, Norge og Irak-krigen

OLE BERTHELSEN

EN FRELSER, EN PREST OG EN SATAN

USA, NORGE OG IRAK-KRIGEN

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2005
1. utgave

ISBN 978-82-05-45064-6

Laboremus Prepress AS & Modest Design
Sats: Laboremus Prepress AS
Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk
akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

FORORD 9
Av Stein Tønnesson, direktør Institutt for fredsforskning (PRIO)

KAPITTEL 1 BEGYNNELSEN 16
Ett spor, to linjer 18
Løven og lammet 21
Hvorfor og hvordan 27

DEL 1 DEN VARSLEDE KRIGEN 31

KAPITTEL 2 FRA FN TIL ALENEGANG 32
Det inviterte imperium 32
En frelser i Det hvite hus 37
Forsvar vår dyd 46
Brobygger 49
En satan i Bagdad 55

KAPITTEL 3 FN AV SPORET 62
Krigstrommer 66
Powells triumf 71
Snikende tiger 78

DEL 2 MELLOM BARKEN OG VEDEN 87

KAPITTEL 4 TO TUNGER 88
Runddans 90
Snill politimann, slem politimann 93
Petersen på geledd, Persson på jordet 97
Folkerett og folkerett, fru Blom 101

KAPITTEL 5 SKREMMESKUDD FRA DRAMMENSVEIEN 104
En hilsen fra Det hvite hus 106
En mann av Gud 109
Brønnpissing og brannslukking 110
Bøllen og blondinen 115

DEL 3 Å SELGE EN KRIG 119

KAPITTEL 6 JAKTEN PÅ DEN RYKENDE PISTOL 120
«Fravær av bevis betyr ikke at fravær er bevist» 121
Powell-Point 123
I gassbua 125
Vi tok alle feil 128
En bjørnetjeneste 130

KAPITTEL 7 EN BIN LADEN PÅ TØYEN 134
En kriger i eksil 135
Gullfuglen 138
Ett stk. mulla levert Gardermoen 144
Fra Krekars munn 152

DEL 4 VENNER FOR LIVET? 159

KAPITTEL 8 SLUTTEN PÅ BEGYNNELSEN 160
Nederlag 163
Sparring på hjemmebane 167

Fikenblad og fendere 170
Den enes brød 174
Brann i rosenes leir 177
God fisk 182
Lære for livet 186

LITTERATURLISTE 193

STIKKORD 195

Forord

Av Stein Tønnesson,
direktør Institutt for fredsforskning (PRIO)

Frykten for å legge seg ut med USA utgjør et grunninstinkt i norsk utenrikspolitikk. I de første månedene av år 2003 var faren akutt. USA ville ha støtte til en krig som et stort flertall av det norske folk var imot. Kunne Regjeringen følge folkeviljen uten å ødelegge det nære vennskapet? Lenge så det mørkt ut, men etter en sterk innsats fra Regjeringen fikk Norge både i pose og sekk. Norge støttet ikke og deltok ikke i selve angrepet, men stilte militære styrker til disposisjon for ikke-stridende oppgaver i det okkuperte Irak etterpå. Dermed fikk den norske befolkningen inntrykk av at Norge hadde gått imot krigen, mens amerikanerne beholdt sin oppfatning av Norge som en lojal støttespiller.

I denne boka har Ole Berthelsen samlet trådene i den norske og internasjonale historien om krigen i Irak. Han viser de dilemmaene som Regjeringen slet med, og hvordan stats- og

utenriksminister strevet for å kombinere sine respektive roller. Det som har gjort størst inntrykk på meg under lesningen, er den rolle statsministerens religiøse tro kom til å spille i en avgjørende fase. Det er noe nytt i nyere norsk historie. Selve linedansen mellom prinsipper, opinion og USA-allianse har vært et mønster i norsk utenrikspolitikk gjennom snart seksti år. I denne dansen har stats- og utenriksminister ulike roller. Noen ganger har utenriksministeren danset solo, andre ganger krevende pardans med statsministeren. Når den ene blir litt for opptatt av å legge fram sine egne overbevisninger eller av å fri til folkets følelser, må den andre trå til og nyansere. Når den andre legger seg så tett opp til USA at opinionen begynner å rope om prinsippløshet, må den første gå ut med en erklæring.

I mange år var det statsminister Einar Gerhardsen og utenriksminister Hallvard Lange som danset. Det var ikke noe motsetningsforhold dem imellom. De var enige om det meste, og Lange var utpreget lojal. Men rollene deres var ulike. Gerhardsen sto som statsminister folkestemningen nærmest. Når det ble satt grenser for hvor langt Norge kunne gå i retning av integrasjon i USAs militærstrategi, ble disse grensene oppfattet som hans. Utenriksminister Langes rolle var å skape løsninger gjennom stille diplomati samt å utdype samarbeidet med USA og de andre partnerne i NATO. Historikere har funnet det påfallende hvor tett Norges samarbeid med USA var på etterretningsområdet. Verken stats- eller utenriksminister synes å ha sett dette som problematisk. Denne delen av dansen skjedde jo ikke i offentlighet, og dessuten kunne den oppfattes som defensiv og lite provoserende. Intet kan undre mindre enn om Norge også har gjort seg mest mulig nyttig for amerikanerne på etterretningsområdet under krigen i Irak.

I den første varige borgerlige koalisjonsregjeringen etter annen verdenskrig var regjeringssjefen, Per Borten, en utpreget nasjonal politiker uten særlig sans for utenrikspolitikkens finesser. I første del av hans regjeringstid fikk han konsentrere seg om Norge. Høyres utenriksminister Jon Lyng tok seg av utenrikspolitikken og forsto tidlig at Norge måtte markere avstand til USAs krigføring i Vietnam. Han unngikk samtidig at dette fikk skadevirkninger for forholdet til USA eller samarbeidet i NATO. Lyng vant respekt så vel nasjonalt som internasjonalt og demonstrerte at også jurister kan balansere prinsipper, opinion og allianser. Men så kom en ny utenriksminister på plass i 1970, Svenn Stray. Han ønsket hjelp fra amerikanske diplomater til å få Norge inn i EU. Da ble det litt mer slinger i valsen.

Etter den kalde krigen gikk dansen videre, skjønt vilkårene for norsk sikkerhetspolitikk drastisk endret seg. Den sovjetiske invasjonstrusselen forsvant. Det hadde to viktige, dels motstridende konsekvenser. På den ene side fikk Norge større trygghet. Det ga Regjeringen frihet til å markere en uavhengig utenrikspolitikk, basert på egne interesser og idealer, og åpnet dessuten for å spare militære utgifter. Denne friheten ble lite utnyttet, og det har sammenheng med at Norge mistet sin strategiske betydning for USA. NATO var ikke lenger villig til å betale store deler av Norges militære infrastruktur, og NATO-alliansen rettet sin oppmerksomhet mot andre deler av kloden. Tilnærmingen mellom USA og Russland skapte dessuten bekymring for at det kunne oppstå et stormaktssamarbeid i nordområdene på tvers av norske interesser. Det skjerpet den norske utenriksledelsens behov for å sikre fortsatt sympati og interesse i Washington. Dette behovet gjorde seg gjeldende i en periode da den amerikanske Kongressen, fra 2001 også Det hvite hus, utviklet en form

for utenrikspolitikk som vakte mishag i norsk opinion. Amerikanernes motvilje mot forpliktende internasjonalt samarbeid, uvilje mot De forente nasjoner, manglende innsats for å avhjelpe verdens fattigdom, deres ublu patriotisme og anvendelse av militære trusler sto i strid med norske grunnholdninger.

Det skjedde også en annen viktig endring under den siste delen av den kalde krigen og i tiåret etterpå. Gud – eller religion – gjorde seg stadig sterkere gjeldende i internasjonal politikk. Så å si overalt i verden, bortsett fra i Vest-Europa, skjedde omfattende religiøse vekkelser. Så vel de ortodokse som de katolske kirkene ble revitalisert i Sentral- og Øst-Europa. Pinsemenighetene fikk ny kraft i Afrika. «Evangelisk» kristendom ble en enda sterkere kraft enn før i Amerika. Islam hadde alt lenge vært på offensiven i Midtøsten, Afrika, Sentral- og Sørøst-Asia. Hindunasjonalismen fikk ny giv i India, og i Kina vokste det frem sterke kristne kirker og nye religiøse undergrunnsbevegelser, så som Falun Gong. Radikale opprørsbevegelser i Asia og Afrika brukte religiøse symboler og begrunnelser der de tidligere hadde nøyd seg med nasjonalisme og sosialisme. Konflikter mellom etniske grupper fikk sterkt religiøse uttrykk. Religiøse bevegelser og partier kom til makten i viktige land som Iran, India og Tyrkia og vant tilbake sin gamle rolle i indonesisk politikk. I Europa ble det intens debatt om EUs nye grunnlov skulle forankres i den kristne arven, og det ble tatt initiativ til å saligkåre en av EUs grunnleggere, franskmannen Robert Schuman, slik at han senere kan gjøres til helgen. Statsledere begynte i stadig større grad å benytte religiøse symboler som en del av sin politiske retorikk. USAs nye president fra 2001, George W. Bush, stilte seg i spissen for denne trenden i kristenheten. Hans personlige historie var i seg selv av typisk religiøs art med en

syndefull ungdomstid, anger, omvendelse, bot og åndelig vekst. Allerede i hans første år som president ble han dessuten utsatt for angrep fra selve den inkarnerte ondskap. Terrorangrepet på USA 11. september 2001 åpnet slusene ikke bare for en religiøst fundert patriotisme, men også for å sette moral og idealisme enda høyere på dagsordenen både i amerikansk innen- og utenrikspolitikk.

Alt dette nye krystalliserte seg i spørsmålet om Irak, for selv om den lyssky millionæren Osama bin Laden trolig sto bak 11. september, var han kun det ondes redskap. Hvis noen var selve Satan, var det Iraks diktator Saddam Hussein. Så snart Taliban-regimet var falt i Afghanistan i desember 2001, gjorde USA det til sitt fremste utenrikspolitiske mål å velte Saddam. Et regimeskifte i Irak skulle bli selve brekkstangen for å frigjøre verden.

Og da er vi ved begynnelsen av Ole Berthelsens bok, hvor han konfronterer det nye USA med det gamle Norge i et sjokkartet møte på Hotel Continental 12. mars 2003: På grunn av Irak kunne et gammelt vennskap bli brutt. Norge kunne lide samme skjebne som Tyskland og Frankrike, uten å ha noe EU å støtte seg til. På grunnlag av åpne kilder og et stort antall til dels konfidensielle intervjuer med norske og amerikanske beslutningstakere gjennomgår Berthelsen forløpet i krisen og hvordan vennskapet ble reddet. Utenriksminister Jan Petersens diplomati hadde kjørt seg fast i det såkalte FN-sporet. Norge hadde satset på å forlike USA med FN ved å sørge for, eller late som om, USAs hensikter hadde eller kunne få folkerettslig forankring. Da det ikke lyktes, siden Frankrike varslet veto i FNs Sikkerhetsråd, og det samtidig ble klart at USA ville angripe uansett, ble det også tydelig at det ikke kunne lykkes å overbevise norsk opinion om at angrepet hadde «tilstrekkelig folke-

rettslig forankring». Det kunne bare ikke gå. 15. februar 2003 hadde enorme folkemasser samlet seg i de norske byene for å advare mot en urettmessig krig. Avisene kunne rapportere om USA-kritiske ytringer i forsvarsforeninger og Rotary-klubber, for ikke å snakke om i kristelige foreninger. Det så ut til at Norge måtte velge mellom vennskapet med USA og sitt eget folks overbevisning. Norge måtte enten støtte en krig mot folkemeningen, slik Danmark gjorde, eller ta plass i det foraktelige «gamle Europa» sammen med Tyskland, Frankrike – og Sverige.

I denne situasjonen kom pardansen til heder og verdighet. For Norge viste det seg å være en fordel å ha en prest på statsministerstolen. Bondevik hadde nær kontakt med partifellen Knut Vollebæk, Norges ambassadør i Washington. Statsministeren kjente dessuten kristen-Norge. Han skjønte at folket ikke kunne godta norsk krigsdeltakelse. Han kunne heller ikke forlike det med egen samvittighet. Det ble grunnlaget for et elegant utført dansenummer. Kanskje var det improvisert, kanskje nøye koreografert. Det vet kanskje bare Bondevik selv. Berthelsen fremhever Regjeringens janusansikt, ett vendt mot USA, ett mot Norge. På den ene side støttet altså ikke Norge angrepskrigen mot Irak. Nordmenn tolket dette som at Norge var imot krigen. På den annen side avsto Norge fra å kritisere USA offentlig og gjorde en innsats i NATO for å få Frankrike, Belgia og Tyrkia til å la være å stikke kjepper i hjulene på den amerikanske krigsmaskinen. Og så snart Saddam Husseins regime var falt og okkupasjonen blitt forankret i et vedtak i FNs Sikkerhetsråd, sendte Norge militære styrker til å utføre ikke-stridende oppdrag i den britiske okkupasjonssonen. Det ble lagt merke til i USA. President Bush og forsvarsminister Donald Rumsfeld fortsatte å oppfatte Norge som en lojal støttespiller. Så vel venn-

skapet som Regjeringens nasjonale ære var dermed reddet. Både stats- og utenriksminister (for ikke å snakke om forsvarsministeren) kunne puste lettet ut.

Nøkkelen til Regjeringens politisk-diplomatiske triumf finnes kanskje i en telefonsamtale Bondevik hadde med Bush 13. mars 2003, dagen etter det illevarslende møtet på Hotel Continental og en uke før himmelen lyste opp over Bagdad. Da samtalen kjørte seg fast i to ulike syn på folkeretten, kunne Bondevik lett ha kommet til å svaie der han sto på den norske linen, men så tok han et vakkert trinn til siden. Han fjernet seg fra folkeretten og henviste til sin kristne samvittighet i stedet. Det var noe Bush begrep seg på. Da vek også han høflig til siden, uttrykte sin respekt og lot Bondevik passere. Hvor viktig de to mennenes felles gudstro viste seg å være under dette avgjørende opptrinnet, skal ikke avsløres her. Samtalen 13. mars utgjør, synes jeg, et av de dramatiske høydepunktene i Ole Berthelsens fascinerende bok. Les selv!

KAPITTEL 1

Begynnelsen

Stedet var ærverdige Hotel Continental i Oslo. Anledningen var den årlige middagen i det norsk-amerikanske handelskammeret, en kveld vanligvis fylt av pludring om vennskap og handel over Atlanteren. Men 12. mars 2003 ble ikke som andre kvelder.

Allerede under forretten fikk kjemperekene med agurkmousse en eim av svovel over seg. Irak-krigen var bare dager unna, og den amerikanske ambassadøren John Doyle Ong lot ikke anledningen gå fra seg. Han åpnet med å si at tiden ikke var inne for morsomme historier for å løsne på stemningen. I stedet siterte han Winston Churchill: «Når du er på vei gjennom helvete, gjelder det å ikke stoppe opp».

Ambassadøren oppsummerte den pågående krigen mot terrorismen og debatten om en ny Irak-resolusjon i Sikkerhetsrådet. Så kom Ong med rosinen i pølsa. «Jeg er urolig over det jeg har hørt fra ledende personer om at Norge kan komme til å si nei til en militæraksjon – selv en aksjon med et FN-vedtak i ryggen – og falle ned på Tyskland og Frankrikes side,» sa han.[1]

1 «USA advarer Norge». TV 2 Nettavisen 12.3.03.

Bakgrunnen for ambassadørens uro var den tiltakende kritikken i Norge mot USAs hardkjør i FN overfor Irak. Samme dag hadde Ap-leder Jens Stoltenberg sagt i et avisintervju at Norge burde støtte et eventuelt veto fra Frankrike eller Russland mot en krigsresolusjon i Sikkerhetsrådet.[2]

Stoltenbergs uttalelse var bare én av mange fra norske politikere som kritiserte USAs sololøp i Irak-spørsmålet. Nå var tiden inne for å klargjøre hva amerikanerne mente om saken. Norske ledere tok feil når de trodde at krigsmotstanden ikke ville påvirke forholdet til USA, hevdet Ong. «Når en venn du har hatt hele livet, sier nei til å gjøre deg en tjeneste, forandrer vennskapet seg. Vi blir ikke hevngjerrige, men vi er ikke lenger klare til å komme til unnsetning hvis han trenger hjelp,» påpekte Ong. Han utbroderte bildet ved å si at venner man er villig til å betro sin kone og barn, ikke kan svikte uten at det får følger. «Om ikke tiltroen er borte, har den forvitret, og vennskapet vil aldri bli det samme igjen,» sa han.

Effekten av talen var dramatisk. De vel femti middagsgjestene satt musestille. Raslingen i en enslig notisblokk kunne høres over hele rommet. Sjokkvirkningen skyldtes ikke bare ordene som ble sagt, men måten de ble sagt på. Den ellers godslige ambassadøren var ikke truende. Han virket snarere resignert – som om vennskapet allerede var over. Med noen velvalgte ord hadde den tidligere bildekkfabrikanten punktert selve grunnlaget for den norske sikkerhetspolitikken.

2 «Ap-lederen vil støtte Frankrike». *Dagsavisen* 12.3.03.

Ett spor, to linjer

Hvorfor starte ei bok om Norge og Irak-krigen med fyndord fra en amerikansk ambassadør? Svaret er enkelt: Det ville aldri blitt noen krig uten USA. Krisen om Irak oppsto fordi president George W. Bush definerte Saddam Hussein som en trussel og tvang Norge og resten av verden til å ta stilling for eller mot krigen. Slik Bush-administrasjonen framstilte det, var dette også et valg for eller mot USA.

John Doyle Ongs advarsel skulle vise seg å være en diplomatisk skivebom. Åpenlyse trusler var ikke veien å gå for å få Bondevik-regjeringen til å støtte en krig. Samtidig satte ambassadøren fingeren på et ømt punkt. Bondevik-regjeringen delte frykten for at striden om Irak kunne skade forholdet til USA. Regjeringen trengte ikke noen påminnelse om de mulige konsekvensene. Erkjennelsen hadde glidd inn lenge før Ong gikk på talerstolen. Derfor er dette også ei bok om hvordan konflikten om Irak utfordret Norges forhold til Bush-administrasjonen.

I tiden før invasjonen brukte Bondevik-regjeringen uttrykket «FN-sporet» som et slags trylleformular. Men det norske FN-sporet dreide seg ikke bare om hvordan FN skulle håndtere Irak-saken. Like viktig var behovet for å ivareta Norges overordnede sikkerhetspolitiske interesser. FN-sporet slynget seg derfor over flere plan. Det forklarer hvorfor sporet til tider virket både utydelig og vinglete. I virkeligheten var det imponerende konsekvent, når bare de ulike og til dels motstridende målene ble klarlagt: Hvordan stake ut en kurs som tok hensyn både til FN og Norges viktigste alliert når de to hensynene beveget seg i ulike retninger? I boka beskrives de dilemmaene Bondevik-

regjeringen og opposisjonen sto overfor, og hvordan regjeringen forsøkte å takle dem.

Kreftene som drev USA til krig, og begivenhetene i FN før krigen, er blitt skildret i flere bøker. Det samme gjelder forholdet mellom USA og Europa. Hvilken rolle Norge spilte i Irak-konflikten, og hvordan den påvirket forholdet til FN og vår mektigste alliert, har så langt bare vært sporadisk berørt.[3]

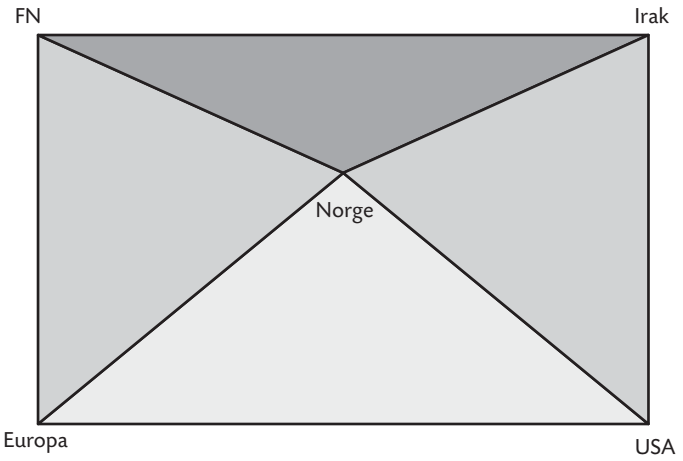
For å komme nærmere noen svar, er det nødvendig å se på hvilke faktorer som påvirket Bondevik-regjerings opptreden.

En måte å beskrive deltakerne i Irak-konflikten på for Norges vedkommende, er å tegne en pyramide med Irak, USA og FN i hvert sitt hjørne. I det fjerde hjørnet står de europeiske landene, mens Norge balanserer på toppen av pyramiden (se figur 1.1 s. 20).

De viktigste linjene i pyramiden er aksene USA–Norge og Norge–FN. Det skyldes at USA og FN har vært to bærebjelker i norsk utenrikspolitikk siden 1945. Gjennom NATO sto USA for den sikkerhetspolitiske tryggheten, mens FN garanterte for kjørereglene som medlemslandene skulle følge. For et lite land med supermakten Sovjetunionen på dørstokken ble begge

---

3 Av norske bøker som beskriver Irak-konflikten, se Henrik Thune 2003: *Krigsdansen. Historien om Saddams fall*. Oslo: Cappelen; Sigrun Slapgard 2003: *Krig og løgn*. Oslo: Gyldendal; Fredrik Græsvik 2003: *Krigens sanne ansikt*. Oslo: Damm. Svein Melbys bok: *Bush-revolusjonen i amerikansk utenrikspolitikk*, skildrer grunnlaget for utenrikspolitikken under George W. Bush. Om forholdet mellom Norge, Europa og USA, se Geir Lundestad 2003: *The United States and Western Europe since 1945. From 'Empire by Invitation to Transatlantic Drift'*. Oxford: Oxford University Press; Stian Bromark og Dag Herbjørnrud 2003: *Frykten for Amerika*. Oslo: Tiden Norsk Forlag og Steinar Hansson 2003: *Vestens fronter: Amerika – Europa – Norge*. Lysaker: Dinamo forlag. Se også litteraturlisten bakerst i boka.

Figur 1.1 Pyramiden viser de viktigste aktørene Norge måtte forholde seg til under Irak-konflikten. For enkelthets skyld er EU og NATO slått sammen til én (Europa). For Norges del var NATO den viktigste av de to. Illustrasjon: Siv Marte Lorås.

garantiene sett på som livsviktige for Norge. Dette bildet endret seg lite etter at Sovjetunionen ble oppløst, selv om trusselbildet ble et annet. Fortsatt var USA Norges viktigste alliert. Samtidig satset vekslende norske regjeringer på å styrke FN.

En tredje viktig del av utenrikspolitikken er forbindelsene til de europeiske landene gjennom EU og NATO. EU var ikke en sentral del av konflikten om Irak for Norges vedkommende. Men Irak-krisen synliggjorde et sårbart punkt i norsk utenrikspolitikk, nemlig forsøkene på å kompensere for et manglende EU-medlemskap ved å sørge for så tette bånd som mulig til både USA og de europeiske landene gjennom NATO. Når den politiske avstanden mellom USA og Europa øker, blir det stadig vanskeligere for Norge å holde balansen med en fot på hver sin side av Atlanteren.